

СЕКЦІЯ 4. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

ЗІНЧЕНКО А.В.,

*аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

ТАРАН В.О.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Проблема соціальної справедливості є однією із ключових в політиці держави, яка характеризує систему суспільних відносин та якість і спрямованість державотворчого процесу. Найчастіше соціальна справедливість розуміється як прояв порядності у сфері розподілу багатств, благ і доходів між членами суспільства. Її визначають як критеріальне мірило суспільних відносин. Це узагальнена їх моральна оцінка і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, що розповсюджується на всі аспекти суспільного життя.

Разом з тим, зміст соціальної справедливості не є чимось уніфікованим, Він залежить від конкретного типу держави, сформованої в суспільстві системи цінностей, та спрямованості соціальних процесів. Звідси чітка фіксація притаманних кожному суспільству змістовних характеристик справедливості в базових нормативно-правових документах.

Не винятком у даному випадку є й Україна, в якій також на офіційному рівні чітко визначена сутність принципу справедливості. Щоправда, в Конституції України даний принцип не закріплений у прямій формі, проте уся правова система ґрунтується на ідеї справедливості. У сфері ж реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення [6].

Однак, незважаючи на наявність досить чітких обрїй змістовної частини справедливості, обумовлених специфікою кожного суспільства, уявлення про справедливість можуть піддаватися певним змінам під

впливом різноманітних політичних, економічних, соціальних, культурних тощо факторів.

Тому проблема соціальної справедливості представляє інтерес на кожному етапі розвитку суспільства, особливо в періоди трансформаційних змін. Адже характер її розв'язання є показником реального стану суспільства і напрямку його сутнісних змін, що особливо помітно на зламі епох. Для України сьогодні актуальність даної проблеми обумовлена по-перше, перехідним станом країни, несформованим остаточно типом її соціально-політичного устрою; по-друге, накопиченням показників нерівності населення за багатьма параметрами, зокрема і за соціальними, по-третє, особливостями перебування України у стані війни, що робить суспільство особливо чутливим до проблеми справедливості/несправедливості.

Проблема справедливості завжди є продуктом соціокультурної самобутності кожного народу. Так само в Україні вона тісно пов'язана з історією формування української державності та світоглядними і духовно-ментальними особливостями українського народу.

Для українців характерним є західний тип ментальності, хоча в ньому закріпилися й елементи «радянщини». Однак у ментальності українців почуття справедливості посідає особливе місце. Ідея справедливості для українського народу є своєрідним моральним стрижнем, без якого його буття, власне, є неможливим. Це обумовлює зв'язок справедливості з почуттям власної гідності українців. Довгі роки колоніальної залежності виробили у народу особливу чутливість до справедливого/несправедливого світоустрою. Тому соціальна справедливість виступає в якості соціального екзистенціалу, який має почуття «присмаку несправедливості», як потребу в доланні наслідків колоніальної несправедливості (російської імперської, радянської) у першу чергу через призму утвердження української державності (А.Ю. Гордієнко).

Протягом нашої історії українці неухильно демонстрували в суспільній поведінці відсутність інстинкту підпорядкування (невизнання влади й авторитету інших). Такі риси національного характеру мали прояви у княжих розбратах, козацьких чорних радах, отаманщині тощо.

Загалом же ментальність українського народу характеризується такими рисами, як: розсудливість, індивідуалізм, недовіра, підозра до нового/невідомого, любов до свободи та незалежності, працьовитість, постколоніальний периферійний синдром, комплекс «молодшого брата», особиста ініціатива, терпіння, схильність до більш демократичної,

республіканської форми правління, харизма, старанність, соціальний фаталізм, толерантність до інших націй, спільнот тощо [2].

Наявність подібних ментальних рис не тільки віддзеркалює історичні особливості їх становлення, але й за багатьма показниками мають тісний зв'язок з ментальними особливостями європейських народів, а отже й їх ціннісними орієнтаціями, у тому числі й в плані уявлень про справедливість. Це знайшло продовження у перехідний пострадянський період, динаміка якого знайшла відображення в напрямку якісних світоглядних трансформацій українців. Останні продовжують тенденцію недовіри до влади, яка сьогодні ототожнюється з олігархатом, чий інтереси є далекими від інтересів народу. Звідси – недовіра, підозріле ставлення до будь-яких реформ, ініційованих владою. Цей настрій зумовлює готовність українців до протестних дій... на кшталт Майданів. Існує навіть думка, що на Майдані 2004 р. українці вибороли свободу, на Майдані 2013–2014 рр. – гідність, а ось вже наступний Майдан – це боротьба за утвердження омріяної моделі справедливості [1]. Це в принципі корелює з подальшим процесом реалізації принципу справедливості, який змістовно призначений відповідати ментальним очікуванням українського суспільства, національній специфіці процесу державобудування в Україні і моделі соціальної держави.

На жаль, президентські вибори в Україні 2019 р. продемонстрували певну трансформацію уявлень про справедливість серед українства на рівні його суспільної свідомості, що посилюлося впродовж останніх років і особливо після 2022 року – початку активної фази російсько-української війни. В основі такого процесу – політичний курс українського державного керівництва, спрямований на відхилення від конституційно закріпленого типу української держави як демократичної, соціальної і правової (ст.1 КУ) та перетворення її на авторитарну, олігархічно-мафіозну. Вже сама подібна політика влади продемонструвала очевидний розрив з традиційним сприйняттям справедливості серед українців та порушення зв'язку між справедливістю і відповідальністю [1], що дало поштовх для подальшої системної деформації уявлень про справедливість в цілому.

Найважливішими показниками такої деформації стали: системне порушення норм Конституції, Законів України, правовий нігілізм та упередженість при винесенні судових рішень; згортання демократичних інституцій, наступ на опозицію, свободу слова і гальмування процесу формування громадянського суспільства; масштабне поширення корупції; розхищення ринкових механізмів економіки та відсутність єдиних правил ведення бізнесу; розшарування українського суспільства за статусно-майновими і фінансовими показниками; падіння моралі, зниження

престижу рівня освіти і професіоналізму; незбалансована соціальна політика, зокрема необґрунтовані відмінності в розмірах заробітної плати, пенсій і пільг тощо. Особливо гостро питання порушення принципу справедливості спостерігається при вирішенні комплексу проблем, спричинених війною та її наслідками. Тут і проблеми, пов'язані з процесом міграції та еміграції українських громадян, викликаних окупацією українських територій російськими військами та бойовими діями, і питання гуманітарної допомоги, працевлаштування, і рівень захисту постраждалих від війни, і проблема захисту сиріт, людей з особливими потребами та людей похилого віку, і соціальний захист військовослужбовців тощо.

Досить показовим в аспекті порушення принципу справедливості став Закон про мобілізацію (№10449), проголосований в українському Парламенті і підписаний Президентом України, який викликав широкий негативний резонанс в українському суспільстві [5].

Вже саме ставлення переважної кількості парламентаріїв до якості Закону, процедура удосконалення і прийняття його в умовах суспільного очікування реалізації принципу справедливості стали показником безвідповідальності влади за політичну зрілість, за рівень власної компетенції і зацікавленості у діяльності на користь держави і суспільства.

Закон, як зазначають фахівці, прямо порушує статті 3, 5, 8, 9, 24, 28, 58, 64 Конституції України [4] та статті 3, 4, 5, 7, 13 Загальної Декларації прав людини [3], яка є частиною законодавства України і має найвищу юридичну силу. Фактично, тут йдеться про подальше узаконення різного рівня відповідальності громадян перед державою і суспільством. А подібний прояв соціальної несправедливості, що набув системного характеру, потребує подальшого обговорення даного питання і пошуку найбільш адекватних рішень для розв'язання проблеми справедливості в сучасній Україні у відповідності з нормами Конституції і соціальними очікуваннями.

Список використаних джерел

1. Горбенко К.П. Справедливість як соціальний екзистенціал громадянського суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Вінниця, 2020. 205 с. С. 132–133.
2. Гордієнко А.Ю. Ідея справедливості у ментальності українців: природа та генеза. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/2>.
3. Загальна Декларація прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
4. Конституція України. URL : <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html>
5. Новий Закон про мобілізацію. Кому приготуватися. URL: <https://glavcom.ua/publications/novij-zakon-pro-mobilizatsiju-995640.html>.
6. Шелевер Н.В. Принцип справедливості та його реалізація Конституційним Судом України під час здійснення правосуддя. 2020. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14036...B4.pdf?sequence=1&isAllowed=y>